

Марія ЦУРКАН,
ВДНЗ України „Буковинський державний
медичний університет”, Чернівці (Україна),

Maria TSURKAN,
Higher State Educational Establishment of
Ukraine „Bukovinian State Medical
University”, Chernivtsi (Ukraine),
maria-c77@i.ru

ОРОЗМОВЛЕННЯ ЯК СТИЛЕТВІРНА ОЗНАКА ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ П.ХХІ СТ.

CONVERSATIONALIZATION AS STYLISTIC ATTRIBUTE OF THE XXTH CENTURY IMAGINATIVE LITERATURE

Ключевые слова: *речь прозы, разговорность, стилизация разговорности, бытовизм, диалектизм, этнографизм, росиянизм, жаргонизм, сленгизм, фразема, коммуникема.*

Цуркан М. В. *Разговорность как стилиевой признак художественной прозы н.ХХІ века.*

В статье рассмотрено понятие "разговорность" в аспекте истории и стилистики украинского языка. Представлен анализ структурно-семантических, ареальных и функциональных параметров лексических и фразеологических средств стилизации разговорности, которые охватывают общепринятую и функционально ограниченную разговорную лексику, имена для выполнения номинативной, этнографической и экспрессивно-выразительных функций.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Розмовні явища віддавна були об'єктом розгляду історії літературної мови, адже у реальній мовній практиці постійно тривають процеси дифузії – взаємопроникнення – елементів однієї функціонально-стильової сфери в іншу відповідно до мети і завдань комунікації. Цей процес найвиразніше постає в мові художньої літератури як у своєрідній стилістичній моделі реального спілкування. Один із потужних сегментів такої взаємодії – проникнення елементів усно-розмовної сфери (нелітературної та літературної) у художню мову, здебільшого прозову. Такі явища зумовлені орієнтацією художника слова на естетизацію реальних мовних ситуацій, невіддільних від явищ, які охоплює категорія «розмовність».

В історії української літературної мови злилися мовні традиції певних регіонів – наддніпрянського, галицького та буковинського письменства, які увиразнили книжно-писемну практику специфічними елементами, варіантами національно-мовного континууму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Особливості літературно-мовного процесу на Буковині, мови буковинських письменників у її поліжанровому вияві вивчали з погляду:

1) історії української літературної мови та діалектології – визначення ролі Ю. Федьковича, С. Воробкевича, О. Кобилянської, О. Маковея, С. Яричевського, Є. Ярошинської та ін. у становленні літературної мови на народній основі, стану відбиття буковинських говірок у мовотворчості митців, впливу співтериторіальних елементів на галицько-буковинський варіант української літературної мови (кінця XIX – початку ХХ ст.), специфічних граматичних одиниць, властивих розмовному мовленню буковинців (Н.Д. Бабич, К.Ф. Герман, Н.М. Головач, Н.В. Гуйванок, Ю.О. Карпенко, О.В. Кульбабська, В.А. Прокопенко, Н.О. Руснак, М.Ф. Станівський, В.І. Статєєва, Л.О. Ткач, С.Т. Шабат-Савка, Н.О. Шагілова та ін.);

2) лінгвостилістики (мова письменників XIX – початку ХХ ст.) – аналіз стилістичних функцій церковнослов'янізмів, оцінних номінацій, деминутивів, епітетів, символів,

топонімів, синонімів, етнографізмів, власних назв, художньо-стилістичних та ономазіологічних функцій фразем, проблеми мовної структури образу автора, мовної картини світу письменника тощо (М.Ф. Алефіренко, Н.В. Гуйванок, І.А. Демченко, В.Г. Заїць (Берегеч), М.І. Івасюта, Ю.О. Карпенко, О.В. Криштанович, М.П. Крупа, А.В. Майборода, М.В. Максим'юк, Т.В. Мороз, Л.М. Томусяк, З.Т. Франко та ін.).

На тлі різноаспектних підходів до опрацювання мови письменників Буковини, зокрема й сучасного, поза увагою дослідників залишився аспект комплексного аналізу системи і структури засобів стилізації розмовності як важливих компонентів повсякденно-практичної мовної свідомості, обґрунтування у зв'язку з цим часово-просторового, соціокультурного та жанрового наповнення поняття "стилізація розмовності" (насичення художньої мови відповідно до певних мовно-естетичних завдань засобами розмовності). Увага до такого аспекту дослідження зумовлена тим, що з початку 90-х років ХХ ст. лінгвісти відзначають активізацію процесу колоквіалізації мови української прози, насичення її субстандартними елементами (С.Я. Єрмоленко, Н.В. Кондратенко, Н.М. Сологуб, Л.О. Ставицька, О.О. Тараненко та ін.).

Дослідження мови прози буковинських письменників – один із важливих аспектів сучасної лінгвостилістики, орієнтованої: а) на опрацювання словника мови сучасних українських письменників Буковини – лексики та фраземіки, їхньої тематичної основи, співвіднесеної з ідейно-естетичним змістом прози та узагальненої в ній повсякденно-побутової свідомості населення Західної України початку ХХ ст.; б) на систематизацію ситуативно усталених комунікем, що засвідчують національні та етнічні особливості спілкування персонажів, прототипами яких стали сучасні носії буковинського, покутського, гуцульського говорів.

Мета нашої розвідки – дослідити загальнонаціональні й етномарковані засоби стилізації розмовності (лексеми, фраземи, комунікеми) та їхні контекстуальні мовно-естетичні функції в мові прози сучасних українських письменників Буковини.

Джерельною базою статті є прозові твори М. Магіос, Г. Тарасюк, В. Кожелянка, М. Лазарука, В. Михайловського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Увага до поняття "розмовність" засвідчена в численних працях істориків мови, діалектологів, лексикологів, дослідників граматики та стилістики української літературної мови. Уважаємо, що в проєкції на мову художньої літератури розмовність – лінгвостилістична категорія, що об'єднує одиниці літературної та нелітературної усної розмовно-побутової сфери вживання віхній стилістичній функції (номінативній, емоційно-експресивній, соціокультурній із комунікативно-прагматичною).

Розмовні елементи тлумачать як *народнорозмовні* (діалектні, наддіалектні), досліджуючи джерела формування книжної мови на тлі взаємодії з усно-розмовною, що має ареальну та соціальну диференціацію (І.К. Білодід, П.Ю. Грищенко, В.В. Грещук, І.І. Ковалик, Л.Т. Масенко, І.Г. Матвіяс, В.В. Німчук, В.А. Передрієнко, В.М. Русанівський та ін.). Розвиток і унормування української літературної мови спричинили дві зустрічні тенденції: а)орієнтація писемної літературної мови на народнорозмовну мову; б) піднесення народнорозмовної (усної) мови до рівня писемної мови, створення її єдності, монолітності в національному масштабі¹.

Упродовж кількох століть діалектизм, або говірковий елемент, змінив статус структурного, нормотвірного компонента на статус *стилеми* влітературній мові. В українській лінгвостилістиці поступово відійшли від послуговування поняттям "народнорозмовність", залишивши його для праць зісторичної стилістики. Натомість у проєкції на мову сучасної художньої літератури ключовим для характеристики елементів усної розмовної мови віхній стилістичній функції став термін "розмовність", який уживають уфункціонально-стилістичному та мовно-естетичному значеннях.

Функціонально-стилістичне значення категорії розмовності релевантне для встановлення співвідношення загальних і стильових норм у кожній конкретний період історії мови. Його можна простежити як у контексті динаміки стилістичного маркування в загальномовному словнику, так і динаміки функціонування самої лексики (оновлення реєстру слів розмовної сфери вживання, активізація, пасивізація побутового словника).

Формуванню теорії розмовності сприяла передовсім лексикографічна практика, у якій **розмовність розглядають як стилістичний реєстр**. У структурі категорії "розмовність" саме з цим значенням пов'язана кваліфікація частини лексики усно-розмовної сфери вживання як розмовної з характерними семантичними і словотвірними ознаками (А.А.Бурячок, З.О. Валюх, М.І. Голянич, К.Г. Городенська, С.Я. Єрмоленко, Л.А. Коробчинська, А.М. Нелюба, М.М. Пилинський, Л.В. Струганець та ін.), а також як експресивів розмовного типу (Н.І. Бойко²). Утім, поняття "розмовна лексика", на думку С.П. Бирик, у словнику охоплює і нейтральну побутову лексику, функціонально закріплену за повсякденно-побутовою практикою, що не має ремарки *розм.*

Багато мовознавців розглядає *розмовну фразеологію* (літературно-/ ужитково-/ фамільярно-розмовну, просторічну, знижено-експресивну) як етнокультурний фонд національної мови (М.Ф. Алейкіренко, Н.Д. Бабич, В.М. Білоноженко, І.С. Гнаток, Г.П. Іжакевич, В.Д. Ужченко, Т.В. Цимбалюк та ін.)³.

Диференціації *граматичних словоформ за ознаками розмовності та синтаксичних структур речень*, прита-

манних усно-розмовній мові, присвячено науковій студії, зокрема П.С. Дудика, Н.В. Гуйванюк, А.П. Загнітка, С.Я. Єрмоленко, В.І. Кононенко, М.І. Личук, М.І. Степаненка та ін.

Мовно-естетичні параметри розмовності зумовлені проникненням елементів усно-розмовної сфери (нелітературної та літературної) в художню мову, здебільшого прозову. Поява мовних одиниць із реєстром розмовності в тому чи тому мікроконтексті мотивована художнім задумом письменника, обраною темою твору, стилізованими комунікативними ситуаціями, у яких вона розгортається, що в теорії літературно-мовного розвитку доводить тезу про динаміку мовної норми, яку спричинює співвідношення книжних та розмовних елементів, мотивоване естетичними канонами часу (С.П. Бирик, В.В. Грещук, С.Я. Єрмоленко, С.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, Л.Л. Шевченко та ін.).

Якщо увиразнюються слова й висловлення живої народної мови, йдеться про **стилізацію розмовності** (пор. інші терміни: "імітація"⁴, "моделювання"⁵, "типізація"⁶, мета якої відтворити в художньому тексті часовий і локальний колорит, дати відчуті соціальний тип зображуваного середовища, передати настрій від сприймання певного художнього жанру⁷. Прибічники поняття "стилізація" (М.М. Кожина, О.А. Лаптева, Л.І. Мацько, О.В. Ожигова, Т.В. Ткаченко та ін.) вважають, що усно-розмовна мова в текстах характеризується "сигналами, своєрідними знаками"⁸, що в тексті виформовують широкий репертуар експресивних та функціонально навантажених стилістичних значень одиниць різних рівнів мови⁹, відтворюючи функціонально-стильові стереотипи однієї сфери в іншій для реалізації характерологічного та експресивного естетичного завдань.

Засобами стилізації розмовності є: 1) нейтральна побутова лексика; 2) емоційно-експресивна та оцінна лексика; 3) елементи просторіччя (деформовані, позанормативні, росіянізми, вульгаризми, обсценізми) як засіб виявлення особливостей соціального та професійного середовища, походження, освіченості, характеру персонажів; 4) територіальні та соціальні (жаргонізми, сленгізми, арготизми) діалектизми; 5) розмовно-побутова фразеологія; 6) елементи усно-розмовного синтаксису; 7) діалогізація тексту; 8) фонографічні засоби; 9) контекстуальні синоніми; 10) стилістичні фігури (гра слів, а іноді йреплік, каламбур, ампліфікація); 10) антропоніми.

У мові аналізованій прози номінативна та експресивно-виражальна функції загальноновживаної розмовної лексики представлені на основі стилістики побутовизмів, назв осіб, означальної лексики та назв дій і процесів.

Побутовизми – основа для стилізації мовного образу сучасного побуту мешканців села й міста. Зафіксовані номінації – дві непропорційні за кількісним показником групи. Перша – загальноновживана побутова лексика – кодифікована й некодифікована (72 назви): *Барабашиха* у *клопотах иужка кифайку* (В. Михайловський); *Від однієї думки про базар Ганька веселішає, перезуваєтья з хатніх капців у робочі чуні, хапає відро з бараболою і гайда зхати – порати* (Г. Тарасюк); *Іванова боївка розгромила їхній обоз із провіантом* (М. Матіос); *Закінчилися по-справжньому – з усіма "значками" на сирій інавіть чорний день* (В. Кожелянко); *"Колгоспник" давно охрип, тільки зрідка унього повертався сякий-такий*

голос (М. Лазарук). Друга – новітні лексеми, що з'явилися в реєстрі побутовизмів відносно недавно – 10-20 років тому (12 назв): *супермаркет, соточка* ('мобільний телефон'), *"полонез", "фіат", "мерс", "беемзушка", "мазда", "хонда"*, напр.: *Жора владним помахом руки зупинив таксівку і повтихав до неї друзяк* (М. Лазарук); *Так само вони любили недоношуванці, що в народі називалося секенд-хендом* (М. Матіос) тощо.

Група побутовизмів актуалізована й у зв'язку з орієнтацією на етнокультурну стилізацію (в описах загальноживане та ареально марковане перемижоване). У творах М. Матіос – це ряди слів, пов'язані з описами весілля (*хустки із тороками, віночки, палені вовняні колокольця*); похорону (*стаканчик, свічечка, калачик, смертевна свічка*).

Мова аналізованої прози глибоко соціальна, зорієнтована на репрезентацію людини в часово-просторових та соціокультурних координатах: віддалених (середина ХХ ст.) та ближчих (90-тірр. ХХст. – початок ХХІ ст.). На вісі цих історичних змін є група **назв осіб**, що дає змогу окреслити аксіологічні параметри стосунків, реакцій персонажів на дії та події: *Нічого я не забув. І маму мою лиши в спокої!* (М. Матіос); *Як оті, що невідомо звідки впали на Савчине подвір'я: жіночка, чоловічина і двійко дітей* (Г. Тарасюк); *Погрожують її коханому Коцекові через якусь бабегу* (М. Лазарук); *Нашого джере-лівського алкаша?* (В. Кожелянко); *Ти подивися на оцю голоднечу, що забралася в наш край* (В. Михайловський). У діалогі М. Лазарука зафіксовано й сучасні розмовні назви осіб за видом занять, що утворилися через перекладання семантики лексем, зафіксованих, зокрема, у "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" (далі – ВТССУМ): *Вільготно почувалися тільки "десятники", це ті, в кого ранг службовця сягав десятого і нижче* [ВТССУМ, с.: 'старший відповідальний у групі', іст. 'десятький']; *Він же – провідник демократії у краї, на нього рівняються правителі інших земель. Гарант! Доводилося терпіти* [ВТССУМ, с.: 'поручитель']; *Потрібен тільки ваш підпис, а в столиці хлопці вже поклопоталися* [ВТССУМ, с.: перен. 'назва чоловіків']; пор.: у тексті – ситуативна номінація спиритних управлінців.

Розмовної експресії зневажливості у ставленні одних осіб до інших надають контекстам назви осіб за походженням, національною, етнічною належністю, політичними поглядами (*макаронники, комуняки, москалі тощо*).

Розмовна **означальна лексика** створює загальне невимушене тло в оцінках реалій довкілля: *Тисову Рівню, враз схаранудженунеймовірною новиною /.../ цікавили лише дві речі* (М. Матіос); увиразнює зневажливе сприйняття, оцінку, характеристику реалій: *Людинок видушив із себе дурнуватку посмішку* (В. Кожелянко); підсилює іронічність, саркастичність в оцінках: *Може навіть відмовитися від зачумленої пенсії* (М. Лазарук); *Наснажений мрією про майбутнє кучерявежиття* (В. Михайловський).

Означальну функцію виконує і фразема-варваризм *мейд ін Чіна* 'зроблений у Китаї; китайський', що є знаком нинішньої соціальної ситуації: *...капці мейд ін Чіна одноразові... – обурився тазда Николук* (Г. Тарасюк). Пор. також: *Дружина замовила зимову курточку в "AliExpress" – "мейд ін чіна"...* (<http://dity.te.ua/internet>

shopping).

У мові прози сучасних письменників Буковини репрезентовано й **назвидії** і **процесів**, що окреслюють образ людини-діяча та її соціокультурне середовище: *Потому це раз зиркнувна обійстя* (М. Матіос), *Четверо весільних почвалали додому* (В. Кожелянко); *Компанія миттю скисла, надто Улас* (М. Лазарук); *Ну от, ти знову заводилися, мітингуєш* (В. Михайловський); *...цикл за циклом Великого Виборчого Перманенту відродились і устаканилися славні традиції задувати за чаркою по корчмах* (Г. Тарасюк) тощо.

Активний засіб стилізації розмовності – лексика з характерними словотвірними ознаками, з "іміджем розмовності" (Н.І. Бойко). У роботі зроблено акцент на словоформах із суфіксами **-иннг-, -ецг-, -ах-, -ар-, -к-, -атк-, -иц-, -очк-, -ачк-**, напр.: *– Ой тітко Ганько! Оце кавуняра! Це ви – собі купили?!* (Г. Тарасюк); *Було повно різнокольорово инурованих взувачок* (В. Кожелянко) тощо. Відзначено стилістику лексем із суфіксами суб'єктивної оцінки, які створюють експресію невимушеності, інтимності, співчутливості. Уповісті М. Матіос "Солодка Даруся" пестливі номінації насичують внутрішню мову персонажа – Дарусі, яка не говорить, а лише переживає неословлену реальність по-своєму, інтимно, люблячи те, із чим їй комфортно (*...і молоко вбідончик та в пивницю. Знов чекає на півлітерку. А потому з кислого молочкасириця зробіть. І лиши тоді піде до тата*). У прозі В. Михайловського насичення прямої мови персонажів і невластиві прямої, авторської оповіді лексемами зінтимізувальними суфіксами – одна з визначальних рис стилю (*У Дьордіха борщик завжди був з фасульками*). Іншу експресію мають мікроконтексти утворах М. Лазарука, де такі номінації – основа іронізування, глузування над морально-психологічними типами управлінців (*...з дверей куценькогокабінетика виглядали перелякані очі помічника*).

У мові аналізованої прози засвідчено чимало універсативів: назви осіб (*передпенсійник, віцик*); продуктів харчування та напоїв (*перцівка, шампан, шипучка, мінералка, "бузинівка", "казьонка"*); машин, технічних пристроїв (*маршрутка, мобілка/мобіла*); одягу (*джинсівка, недоношуванець*); приміщень (*курулка*); установ (*"надзвичайка"*).

Соціально-територіальні та соціально-культурні параметри функціонально обмеженої розмовної лексики окреслено на основі аналізу етнографізмів, діалектизмів, архаїзмів, лексичних явищ міжмовного контактування, росіянізмів, жаргонізмів, обценізмів.

Етнографізми як засоби стилізації локального колориту виокремлено з тих міркувань, що їхні денотати посідають особливе місце в життєдіяльності та культурі гуцулів, бойків. Вони позначають елементи пейзажу, довкілля (*плай, полонина*); одягу та взуття (*горботка, вироб'єки, запаска, кептар, сардак*); різновидів сумок (*мішулик, бесаги, тайстра*); страв (*будз, бануш, малай*); посуду (*гарчик*); народних музичних інструментів (*трембіта, флюяра, дрімба*); народних танців, мелодій та обрядів (*гуцулка, грушка*).

У творах, об'єднаних за територіальним принципом кореляції їхніх авторів, насамперед привертають увагу ареальні одиниці мови – **діалектизми**, що виконують номінативну, етнографічну та експресивно-виражальну функції, унаочнюють спільність процесів, ситуацій, у

яких формувалася мовна свідомість художників слова.

Письменники зберігають своєрідність звукової форми діалектного слова (фонографічна стилізація), її системних та несистемних змін (понад 10 фонетичних явищ), які прийнято в лінгвістиці кваліфікувати як ознаки гуцульсько-буковинсько-покутських говірок: *Умовляв Маррафту, аби заллєла йому страх* (В. Михайловський); – *Може, ти не в ту хату потрафила, або не на те весілля кличеш* (М. Матіос); – *Ци повимирали всі, ци поглухли, що вже **вп'єте** валую?!* (Г. Тарасюк); *Ще порція горівки, оселедець у приправі, трохи більше білого хліба* (В. Кожелянко) тощо. Деякі приклади фонографічної форми ареалізмів засвідчують їхню ширшу територію поширення – належність мовного факту до наддністрянського говору (– *Ти, **вижу**, весілля челядь скликаєш* (М. Матіос), волинсько-холмських і підляських говірок: *Гось Великдень прийде... і похристосаємось, і наговоримось! – обіцяє Ганька* (Г. Тарасюк); *Гінтслігентик задовбаний, – чув услід від здеклясованих сусідів* (М. Лазарук).

Засвідчено в мові персонажів і лексику з граматичними ознаками південно-західної території поширення, зокрема: *Проте людська задрість до цих двох не мала злості* (М. Матіос); – *Заткайся, заткала би **тя** лиха година* (М. Матіос); *У них же – по н'ять **коровів!*** (Г. Тарасюк); – *Ти, мерзо мерзенна, приймаку дурний, безродне насіння, ти, дурню **остатній**, що до такої самої дурної пристав* (М. Матіос); *Чи, може, сусідко, щось і **вас болить?*** (В. Михайловський) тощо.

Показовими для мови аналізованої прози є дериваційні гнізда з коренем *газд-* (*газдиня, газдівський, газдови-тий, газдувати*) та *файн-* (*файний, файно*), складники яких уплетені в художню оповідь.

Усвідомлюючи ареальність семантики тієї чи тієї лексеми, письменники використовують різні способи тлумачення лексичних діалектизмів: 1) указують у тому самому контексті на семантику слова: *Проти сонця жовтіла **сухатрава – псюрка**...* (М. Матіос); 2) зазначають у тому самому контексті синонімічний елемент: *А там Доця з котримось із дітей винесла в сад на руках Дмитрика, загорнутого у **вовняний килимчиджергу**, поклада в тіль під горіхами – тай потекла собі до безконечних хатніх робіт* (М. Матіос); 3) уводять у контекст оповіді вирази на зразок *Ваші люди кажуть: це дерево зле!... гналася в небо **осика. Тренетапо-тутешньому*** (М. Матіос); 4) додають до твору зведений міні-словник малозрозумілих слів (Г. Тарасюк наприкінці роману "Цінь Хуань Гонь"); 5) подають посторінкові виноски з авторським тлумаченням, які не лише полегшують сприймання твору, поширюють інформацію про семантику ареально маркованої лексики, але й репрезентують "позасловникові діалектизми", відсутні в "Словнику буковинських говірок" (СБГ) та в праці "Гуцульські говірки: короткий словник" (ГТ), як-от у романі М. Матіос "Солодка Даруся": *траджувати* 'нести, переміщати'; *п'їланитися* 'лізти, дертися'; *глагоїти* 'заспокоювати'; *мняцанний* 'зімнутий, непрасований'.

Зафіксовано мікроконтексти, у яких діалектизми беруть участь у формуванні конкретно-чуттєвого образу. Наприклад, *хітанка* 'колисанка' засоціювана з розгойдуванням-коливанням груші: *Маринька – Богодуха **гойдає** пороженню **хітанку**, прив'язану до старезної зруши мотуззям, – і **зруша**, немовби натомлена життям людиною, покірно й безвідмовно скрипить у такт неспішному*

своєму коливанню: "гой-да" (М. Матіос). Діалектизми з прозорою внутрішньою формою входять у метафоричні структури, як-от *бульбінь* 'коловорот' у такому контексті: *То вже й не сито – смертельна коса рубала по під самий корінь **цвіт Черемошиного** й пускала свій **укіс у бульбінь-невідомості**, звідкіль **йще ніхто не подав** /.../ будь-якої звістки* (М. Матіос).

Лексичні явища міжмовного контактування – своєрідні пам'ятки, що засвідчують взаємодію представників різних націй та етносів на території Буковини (українців, румунів, поляків, німців, австрійців, угорців, євреїв, росіян тощо), напр., у прозі М. Матіос: *Хтось із челяді на **радоцах** повісив був **синьо-жовту фану** на **дзвіниці** та на "Просвіті"; – **А що, газдику, йдете сього вечір до **кобіти?**** Корниля заарканять москалі й котрась **фудульна** дівка; – **Пане-домнуле, а ви бих поміяли свою любку на мою?** Тому на **Пурім** із радістю поїдають "вуха Амана" і влаштовують **пурімиштілі** – веселощі з перевдяганнями, жартами, дарують одне одному подарунки, дають милостиню бідним тощо.*

Як **архаїзми** (за І. Огієнком¹⁰ – архаїчна лексика) кваліфіковано характерні для галицької лексики т.зв. росіянізми, уживані в мові персонажів: *обида, оп'ять, судьба, шкільник, больниця, каплі. Вона все це боролася з тугим клубком напруження в горлі, через те відповіла з **обидою*** (М. Матіос); – *О **оп'ять** не те, Савко* (М. Лазарук) тощо.

Висловлення з **росіянізмами** виконують насамперед таку функцію, як означення статусу персонажа за національними, етнічними характеристиками та належністю до сільської, регіональної субкультури. Вони допомагають стилізувати соціальний портрет персонажа через висміювання його низького рівня культури мови й поведінки: *Наро-о-д! Хто тільки **вигадав його!** Якимсь **неуправляємим став*** (М. Лазарук); – *Ану **посторонись!** Ідьом свого **товаріщаноздравлять*** (М. Лазарук); *Ім уже подавай наймичку з **прічоскою!*** (Г. Тарасюк).

Жаргонізми зафіксовано лише в текстах романів на теми міста – В. Кожелянка та М. Лазарука, а також у сатиричному творі Г. Тарасюк "Цінь Хуань Гонь", де особливо зацентровано на мовно-психологічних образах представників різноманітних субкультур: *Там розпочинаються **політичні дискусії, які тривають, доки хтось "при бабках"** не посилає найнікчемнішого алкаша за "Московською"* (В. Кожелянка); *А якби хоч зо дві **тьолочки*** (М. Лазарук); *...взяти **бука** та й **пінгати цю жєреботу** з корчми на поля? – **зачала теца*** (Г. Тарасюк).

Лайливі, зневажливі, вульгарно-просторічні одиниці мови (обсценізми, інвективи), виконуючи характерологічно-номінативну функцію, водночас експресивними засобами означення почуттів, емоцій того, хто говорить (С.В. Форманова), а отже, стилізують живомовність ситуацій природного спілкування: *Що тобі у нас **треба, гадюко*** (М. Матіос); *То я **кажу, оце перед твоїм приходом **дзвонить якесь одоробло**** погрожує* (М. Лазарук) тощо.

Власні назви з розмовним, гумористичним колоритом – основа етнонаціональної та соціальної характеристики персонажів: *Марусичка **уцирості своєї утішено розхитує головою*** (В. Михайловський); *Я ж **Стефко** чи **Штефко**, ну **Стьопа**...* (М. Лазарук). Власне ім'я в мові сатиричної прози Буковини є маркером певних соціально-психологічних цінностей, представлених за допомогою їх завуальованої критики (*Федір **Парасочка**, Гордій **Ко-***

шмаренко, Бодзьо *Кізячук*, Данько *Буцматий* тощо). Поєднання зовнішньої словоформи та внутрішньої форми-оцінки в характерологічних оповідних контекстах залежить не стільки від самого об'єкта, скільки від ставлення до нього сучасного соціуму. Письменники спираються як на традиційні оніми, притаманні реальній комунікації, так і вводять у контексти оказіональні номінації.

Стилістичні функції загальнозживаних і текстуально трансформованих фразем представлено у зв'язку з їхньою семантикою та участю в актуалізації іронічних, фамільярних, зневажливих, вульгарних оцінок персонажів один одного. Відзначено, що одні з найбільших підгруп – це фраземи зі значенням *дивитися, сприймати чи бути сприйнятим зором* (26 одиниць), мова (22) та *розум, мислення* (23), *рухатися у певному напрямку, пересуватися певним чином* (7), *смерть* (5), *побити, завдати шкоди кому-небудь, учинити тиск над кимось* (3), *напр.*: *І так якось по-домашньому, тепло, з ледь усміхненим обличчям, стоїть незрушно і поїдає очима його роботу* (М. Матіос); *Лавруша нам баки забиває, хоче одну плямину із нас видіти* (М. Лазарук); *І хоч вони ще в школі, а Марусі вже голова пухне – куди приткнути!* (Г.Тарасюк); *...мой, Іване, та тих днів на твоєму віку буде як бараболь на городі* (В. Михайловський).

Аналіз фразем здійснено з огляду на їхні контекстуальні трансформації. Наприклад, фразема зі значенням 'швидко пересуватися' у двотомному "Фразеологічному словнику української мови" (далі – ФСУМ,; ФСУМ,2) має таке значення: *дати ногам поля* – те саме, що *дати ногам знати* 'швидко втекти' [ФСУМ, 1, с.]: *Якої ще зради треба, коли вона мало не їсть траву від незрозуміння їй болю, а вони десь, може, зараз миють їй кістки чи дають ногам поля на Буковину?* (М. Матіос). Різновидом ситуативної трансформації фраземи є поєднання прийомів субституції та розширення, що відображає колорит усно-розмовного мовлення, як-от: *дістати доброї петрушки* (порівн.: *дістати прочухана* 'бути битим, покараним за якусь провину' [ФСУМ, 2, с.]): *Вона іза ксьонза колись дістала від тата доброї петрушки* (М. Матіос).

Стилізуючи аксіологічне насичення повсякденно-побутової практики спілкування між мешканцями села та міста, письменники, природно, вдаються до використання таких фразем, що виражають семантику інтенсивності ознак та їхній мінімальний вияв: *Попрацюй так, щоби пір'я летіло* (М. Лазарук); *У тебе що – й кришки хліба в хаті нема?* (Г.Тарасюк). Окрім стійких сполук слів зобразним та експресивно-образним наповненням, у творах сучасних письменників Буковини зафіксовано вульгарні, лайливі вислови з ключовими словами *чорт, дідько, біс, чума, холера, зрець*.

Розмовність у мову аналізованих художніх творів привносить ще одна особлива група фразем – так звана позасловникова фразеологія, що не увійшла до реєстрів СУМ і ФСУМ. Усно-розмовна ситуативна природність, прозорість їхньої семантики доводять радше те, що їх письменники могли "підслухати" ввідному говірковому середовищі й вкласти у стилізовані репліки персонажів. Це фраземи зі значенням: 1) '*мова*'-*мова вертає у рот, слова підуть з горла пішки, пускати слово на люди* 'людина починає говорити'; *вставити своїх "п'ять копійок"* 'невчасно додати інформацію'; *обернути язик нав-*

воріт 'оббрехати когось'; 2) '*розум, мислення*'-*не пальцем роблені* 'уживають на позначення когось розумного'; *з'їхати зі шпульок/з гори* 'втратити розум, збожеволіти'; 3) '*рух*'-*ноги поле знайдуть* 'інтуїтивно шукати дороги' (те саме, що самі ноги несуть); *нанизувати дорогу, бити дорогу* 'йти, долаючи шлях'; 4) '*смерть*'-*верба у головах виросла, у ставу жабів ловити* 'померти'; *бути близько до Бога* 'передсмертний стан'; 5) '*бути висвареним, побитим*'-*пасок гуляє по спідничині та по ногах*; 6) '*дуже, багато*'-*майстер на всі дванадцять пальців* 'дуже добрий майстер'; 7) '*нічого*'-*не мати і синього під нігтем* 'зовсім нічого' (зафіксовано у творах М. Матіос).

Обсценна фразеологія на сторінках аналізованої прози письменників Буковини – засіб стилізації нетабуьованої комунікації: *–Та курва мама твоя була, Зенику, ти чо' до мене сікаєси ще з паном Мірчом!* (Г.Тарасюк); *От тобі єдрьона воши* (В. Михайловський) тощо.

Показова для аналізованої мови прози фраземіка з ареальними компонентами. Структурно-семантичні трансформації, за якими фраземи кваліфіковано як територіально обмежені, зокрема належні до діалектного континууму Буковини, пов'язані з посиленням ролі ареальних лексем у мові автора та персонажів: *годувати таздівські воші; з нього тазда, як з барабулі клевець; зрати вар'ята; голову стеряти*.

Прозова оповідь – джерело фіксації процесу творення місцевих діалектизмів. Наприклад, у "Солодкій Дарусі" М. Матіос засвідчено, як власна назва входить у структуру фраземи з просторовою семантикою, як-от: *піти/завернути/ходити поза Йорчиху* 'вмерти/помирати та бути похованим у певному місці'. **До того ж розмовний колорит привносить прислів'я та приказки**: за їх допомогою письменники стилізують образність побутової мови, культури селян, їхнє уміння віднаходити у фольклорі стереотипні формули для уяскравлення думок-суджень, для підтримки емоційного тла діалогів, полілогів.

Компаративні фраземи (далі – КФ) розглянуто як окремих стилістичний засіб лаконічної, влучної оцінки, оскільки порівняння – один із центральних і продуктивних мовних образних засобів, уякому сконцентровано зберігаються численні моделі зіставлення персонажів, характеристики їхніх зовнішніх та внутрішніх ознак, пояснення вчинків тощо. Окрім того, КФ відображають глибинні процеси психологічного сприйняття реальності крізь призму побутовості, тобто наївного погляду на категоризацію світу в аспекті функціональної доцільності, а не логіки¹¹. Саме в розмовно-побутовій практиці є такі одиниці, що допомагають трансформувати складне у просте, пояснити одне у співвідношенні з якісними ознаками іншого, відомого: *Я також маю лобку, смачну, як сметана* (М. Матіос); *Балачка у хаті крутилася, як веретено* (В. Михайловський); *Не чекайте як віці, заки вас усіх поріжуть* (В. Кожелянко); *Заступники порпалися в паперах, як кроти у землі* (М. Лазарук) тощо. КФ зберігають оцінні еталони тієї або тієї лінгвокультурної спільноти: *Петруня падає лицем у гору високих та тишних подушок – і може плакати хоч би до вечора, поки ті осоружні бугаї та корови не затрублять зістайні, як у похоронні трембіти, своїми голодними ротами* (М. Матіос); *–Тепер зовсім инчий ватернас! Тепер хоч знати будем, шо дали, а то сидимо, скопришки в скалі!*

(Г.Тарасюк). Особливістю КФ як засобу стилізації розмовності в мові прози письменників Буковини є те, що понад 40 одиниць мають у своєму складі діалектизми. Такі КФ активні у спілкуванні буковинців, наголошувала Н.Д. Бабич¹², відзначаючи, що в народній буковинсько-покутській фразеології їх понад 20%.

Стилізації розмовності в оповідній структурі прози не може бути без відтворення комунікем, оскільки за допомогою цих одиниць досягають ефекту природності, невимуженості в діалогах персонажів. Дослідження системи творів письменників-представників одного мовного середовища дає матеріал, характерний для освоєння культурного щоденного контексту й типології ситуацій спілкування в ньому. Через те структурно-семантичний та стилістичний аналіз стереотипів комунікативної культури персонажів виокремлено як аспект аналізу системи засобів стилізації розмовності. Слідом за В.Ю. Меліян¹³, поняття "комунікема" розглянуто як фразеосхему для вираження констатації, заперечення, питання, емоційно-експресивної оцінки, волевиявлення, установаження контакту, дотримання етикету, текстотворення. Здебільшого комунікеми виконують фатичну (*– Слава Йсу! – Навіки слава Богу!* (М. Матіос); *Ганько, голубко, зажди на секунду, посидь коло мене, поговори, я ж тебе вже сто років не бачила!* (Г. Тарасюк), інформаційну (*– Це правда, – бурчить-погоджується Шандрюк* (В. Михайловський); *Фігня це все, аби не сказати гірше* (В. Кожеляк), *Нічого не вимагали ні від вас, ні від своїх підлеглих – це й слону зрозуміло* (М. Лазарук), волюнтативну (*– Прошу пана отамана, дайтеся на стримання!* (Г.Тарасюк); *– Іди здорова, – приклала руку дашком до чола жінка й стиснула плечима* (М. Матіос) функції, передають широку гаму емоційно-експресивних станів, реакцій мовців-персонажів.

Із численними комунікативними ситуаціями пов'язані комунікеми-інтер'єктиви: *– Гай, не барися. Бо йду наливати* (В. Михайловський); *Мой, Дзіаю, пошкрібайси у своєму Інтернеті – що там вгорі чути?* (Г.Тарасюк).

Найбільше варіантності спостережено у стилізованих комунікативних ситуаціях, де уявні співрозмовники виражають через комунікеми певні почуття, емоції, дають експресивну оцінку подіям, реаліям, іншим особам: *– І чо? це в нас толку нема, коли всі такі розумні? – дивувався сам до себе Газда Николок зКлочки* (Г.Тарасюк); *– Та я-а-ак ти смієш, парашутисте нещасний!* (М. Лазарук); *Ой, новбицала б!!!* (Г.Тарасюк). До того ж у дисертації розглянуто питання структурної варіантності комунікем. Широта діапазону сталих комунікативних одиниць природної усної побутової мови ще раз доводить органічність процесів стилізації розмовності, актуалізованих у прозових текстах.

Отже, засвідчені в індивідуальній мовній практиці письменників Буковини засоби стилізації розмовності синтезовано створюють мовно-предметне тло й мовну характеристику персонажів у монологах, діалогах, у переповідних структурах, невластивій мові, типізують сучасні соціокультурні умови побутового життя, уналеження персонажів до певних різновидів субкультур, надають образам персонажів індивідуальності.

Подальше вивчення засобів стилізації розмовності в художніх творах може бути пов'язане з аналізом стильових текстів різних жанрів, що сприятиме поглибленню досліджень окремих ідіотилів, а також розширенню

реєстру розмовних елементів у словнику національної літературної мови.

References:

- Bybyk S. P. Yakby ne buv takim, ne buv by Yakym: (Antroponimy v opovidanniakh Hryhora Tiutiunnya) / S. P. Bybyk // Kultura slova. – 1996. – Vyp. 48–49. – S. 72–78.
- Boiko N. I. Ukrainska ekspresyivna leksyka: problemy semantyky i funktsionuvannia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filol. nauk : spets. 10.02.01 „Ukrainska mova” / N. I. Boiko. – K., 2006. – 36 s.
- Bybyk S. P. Ukrainska usna literaturna mova v kulturi povsiadkennia : monohrafiia / S. P. Bybyk. – Nizhyn : Aspektopolihraf, 2013. – 589 s.
- Koptilov V. V. Teoriia i praktyka perekladu : navch. posib. / V. V. Koptilov. – K. : Yunivers, 2002. – 280 s.
- Hryvennaia E. N. Stylyzatsiia razghovornoï rechy v khudozhestvennoï proze: kulturno-ystorycheskyi y lynchovystylycheskyi aspekty : Na materyale proyzvedenyi A. Remezova : dys. na soyskanye nauchnoi stepeny kand. fylol. nauk : spets. 10.02.01 „Russkyi yazyk” / E. N. Hryvennaia. – Krasnodar, 2005. – 153 s.
- Kovtun L. S. Razghovornyi yazyk v khudozhestvennom tekste / L. S. Kovtun // Voprosy stylystyky : sb. nauch. st. / pod. red. O. B. Syrotynynoi. – Saratov : Yzd-vo Saratov. un-ta, 1969. – Vyp. 3. – S. 101–112.
- Ukrainska mova : entsyklopediia / holova redkol. V. M. Rusanivskyi. – [vyd. 3-tie, zi zminamy i dop.]. – K. : „Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana”, 2007. – 856 s.
- Vynohradov V. V. O yazyke khudozhestvennoï prozy : monohrafiia / V. V. Vynohradov. – M. : Nauka, 1980. – 360 s.
- Vynokur T. H. Zakonomernosti stylysticheskoho yspolovannia yazykovykh edynyts : monohrafiia / T. H. Vynokur. – M. : Nauka, 1980. – 237 s.
- Ohiienko I. Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy / I. Ohiienko. – K. : Nasha kultura i nauka, 2004. – 440 s.
- Współczesny język polski / pod. red. J. Bartmińskiego. – Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. – Lublin, 2010. – 659 s.
- Babych N. D. Frazеологія української мови : navch. posib. : u 2-oh ch. / N. D. Babych. – Chernivtsi : [b. v.], 1971. – Ch. II. – 91 s.
- Melykian V. Yu. Problema statusa y funktsionirovannia kommunykem : yazyk y rech : monohrafiia / V. Yu. Melkian. – Rostov-na-Donu : Rosydzat, 1999. – 200 s.

Лексикографічні джерела.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред.: В.Т.Бусел [та ін.]. – К.: Перун; Ірпін, 2005. – 1728с.

ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я.Закревська. – Львів: Ін-тукраїнознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, 1997. – 232с.

СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В.Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688с.

СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т.–11.

ФСУМ, 1; ФСУМ, 2 – Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн.: Кн./ укл.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – 528 с.; Кн. 2/ укл.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – 984с.

Tsurkan M. V. Conversationalization as Stylistic Attribute of the XXth Century Imaginative Literature. The Article investigates an important linguo-stylistic problem of investigation of the stylistic potential of the colloquial elements in the language of Bukovinian writers of the beginning of the XXI century – M. Matyos, G. Tarasyuk, V. Kozhelyanko, M. Lazaruk, W. Michael.

Functional-stylistic category of is considered as one of defining categories of the modern concepts of literary language development in general and of the language of belletristic literature in particular. Hence, models, approaches and techniques related to dynamics of literary-linguistic process are accumulated around conversationalization, its different vectors and modifications as means of stylization process dedicated to achievement of corresponding stylistic effects. This is especially true in the case of transmitting through the literary text the temporal and local coloring of the social types of a definite socio-cultural environment, specific features of the personages' speech or in the cases when the author wants to stress upon the naturalness of the situations he describes.

The stylistic category of conversalization includes a great number of artistic and figurative means of the national language. Among such linguistic means there could be mentioned lexical units with semantic and word-formative attributes of colloquial style, everyday domestic phraseology, colloquial syntax, phonographems actualizing the "sonic image of the word", stylistic figures of play of words, models of anthroponomic formation and other means of conversalization stylization.

In their correlation with individual linguistic practice of the Bukovinian writers the national and ethnomarked means of stylization (lexemes, phrasemes, comunikemes) altogether form the cultural-subject background and the linguistic characteristics of the personages in monologues, dialogues direct and indirect speech; typify the modern sociocultural conditions of daily life, mark the personages as representatives of certain subcultures at the same time underlining the image of personages.

Key words: *Language of prose, conversationalization, stylization of conversationalization, domestic vocabulary, dialecticism, ethnographism, russianism, jargonism, slangism, frazem, komunikem.*

Цуркан Марія – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Автор 22 наукових статей. Наукові інтереси: стилістика, лінгвістика тексту, методика викладання української мови як іноземної у вищій школі.

Maria Tsurkan – Candidate of Philological Sciences, lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”. The author of 22 scientific articles. Research interests: Stylistics, Text linguistics, Methodology of teaching Ukrainian as a foreign language in high school.

Received: 15-11-2016

Advance Access Published: December 2016

© M. Tsurkan, 2016